

ĮTARIAMOJO TEISĖ BŪTI INFORMUOTAM: TEORINĖS PRIELAIDOS IR
ĮGYVENDINIMO GALIMYBĖS

Marina Gušauskienė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (85) 271 46 39
Elektroninis paštas marinag@post.skynet.lt*

Pateikta 2008 m. kovo 27 d., parengta spausdinti 2008 m. birželio 17 d.

Santrauka. Teisinės literatūros, tarptautinių aktų analizė leidžia teigti, jog įtariamojo teisė būti informuotam, kuri suprantama, kaip įtariamojo teisė aiškiais žodžiais ir nedviprasmiškai būti informuotam apie socialinius ir procesinius jo padėties pokyčius, išaiškinus dabartinės padėties specifiką – teisės į gynybą pagrindas.

Apskritai žinojimas apie tam tikro fakto buvimą bet kuriam baudžiamojo proceso dalyviui leidžia pasirinkti atitinkamą poziciją ar taktiką. Įtariamojo žinojimas apie procesinio įstatymo jam suteiktas teises, iškilusį įtarimą, jo pagrindus bei motyvus yra logiškai grindžiama teisė, nulemta pačios gynybos esmės. Gintis galima tik tuomet, jei žinai grėsmės šaltinį, pavyzdžiui, įtarimą ar kaltinimą, bei tiksliai įvertini savo procesines galimybes.

Tad šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas nagrinėti vieną iš įtariamojo teisės į gynybą procesinio turinio elementų – teisei būti informuotam. Remiantis minėtos įtariamojo teisės samprata tiek Lietuvos, tiek tarptautinėje teisėje, atlikto empirinio tyrimo pagrindu identifikuojamos pagrindinės teorinio ir praktinio teisės būti informuotam įgyvendinimo problemos, siūlomi galimi sprendimo būdai.

Pagrindinės sąvokos: teisė būti informuotam, įtariamasis, teisė į gynybą, ikiteisminis tyrimas, baudžiamasis procesas.

IVADAS

Šiais laikais informacija (jos turėjimas bei valdymas) tampa viena iš asmens teisių apsaugos priemonių. Šiuolaikinėje visuomenėje asmuo gali jaustis saugus, jei disponuoja tam tikra informacija. Ne išimtis ir baudžiamasis procesas, kuriame efektyvi jo dalyvių teisių ir teisėtų interesų apsauga priklauso nuo tikslaus savo procesinio statuso žinojimo, kuriam būdingas tam tikrų teisių ir pareigų kompleksas. Todėl įstatymų leidėjas įpareigoja ikiteisminio tyrimo pareigūnus bei prokurorus išaiškinti baudžiamojo proceso dalyviams jų teises ir pareigas. Tačiau teisių ir pareigų išaiškinimas – tai nedidelė teisės būti informuotam dalis. Ši teisė baudžiamajame procese suprantama kur kas plačiau ir apima ne tik faktų, susijusių su teisinės procesinės padėties pokyčiais, išaiškinimą, bet ir esamos procesinės situacijos įvertinimą.

Šiame straipsnyje nebus nagrinėjama įtariamojo teisės būti informuotam samprata [Pl. žr.:1, p. 96–97]. Autorės nuomonė, kad, atsižvelgiant į įtariamojo teisinės procesinės padėties specifiką, baudžiamojo proceso principus, įtariamojo teisę būti informuotam reikia suprasti plačiąja prasme ir aiškinti kaip *teisės žinoti kuo įtariamasis* (kaltinamas), *teisės žinoti suėmimo* (arba su laikymo) *pagrindus bei motyvus*, *teisės būti informuotam apie įstatymo suteiktas teises*, *teisės susisiekti su išoriniu pasauliu* derinį. Tai reiškia, kad įtariamojo teisė būti informuotam traktuojama kaip įtariamojo teisė, jog jam aiškiais žodžiais ir nedviprasmiškai turi būti paaiškinta apie socialinius ir procesinius jo padėties pokyčius bei išaiškinama dabartinės padėties specifika.

Pažymėtina, kad Lietuvos baudžiamojo proceso moksle įtariamojo teisė būti informuotam nėra kompleksiskai nagrinėjama. Dažniausiai aptariami atskiri šios teisės aspektai (pvz., pranešimas apie įtarimą), kurie vertinami ne atsižvelgiant kaip efektyviai įgyvendinama teisė į gynybą, bet kaip greito ir sąžiningo proceso elementai.

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros lektorė, daktarė.

Taigi šio straipsnio nagrinėjimo objektas yra įtariamojo teisė būti informuotam, šios teisės praktinis įgyvendinimas ikiteisminio tyrimo stadijoje, kaip teisės į gynybą įgyvendinimo pagrindas. Mokslinio tyrimo tikslu laikytina esamos įstatyminės bazės bei mokslinių teiginių analizė, kuria remiantis skirti teisės būti informuotam struktūriniai elementai. Straipsnyje keliamos problemos ir uždaviniai lėmė, koks buvo taikytų tyrimo metodų derinys. Moksliniam tyrimui pasirinkti metodai: tiek teoriniai – lyginimo, sisteminės analizės ir kiti, tiek anketinės apklausos paštu.

Šiame straipsnyje buvo panaudoti autorei rašant disertacinį darbą atlikto praktinio tyrimo (anoniminio anketavimo) duomenys. Tyrimo dalyvavo penkios respondentų grupės: ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teisėjai, advokatai, nuteistieji. Iš viso anketų (viena ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams, teisėjams ir advokatams bei viena nuteistiesiems) su klausimais buvo išsiųsta ir gauta iš 464 respondentų (300 anketų gauta iš nuteistųjų, 50 – iš tyrėjų, 33 – iš advokatų; 48 – iš prokurorų ir 33 – iš teisėjų).

Minėto tyrimo tikslas – tiek išnagrinėti teisės į gynybą teorinį ir taikomąjį praktinį suvokimą, tiek nustatyti, ar šiuo metu įtariamajam suteiktos pakankamos teisės efektyviai įgyvendinti teisę į gynybą, taip pat suformuluoti bei pateikti išsamius apibendrinimus ir pasiūlymus.

Dauguma apklaustų nuteistųjų – turintys ne pirmą teistumą, nepriklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo; dauguma teisėsaugos pareigūnų – turintys ne mažesnę kaip trejų metų teisinio darbo stažą minėtose institucijose.

1. TEISĖ BŪTI INFORMUOTAM APIE IŠKILUSĮ ĮTARIMĄ BEI JO PAGRINDUS

Tam tikros informacijos suteikimas įtariamajam laikomas jo teisių įgyvendinimo prielaida, suteikiančia jam galimybę adekvačiai vertinti esamą procesinę padėtį bei efektyviai ginti savo teisėtus interesus.

Tarptautinėje praktikoje *teisė žinoti įtarimo (kaltinimo) pagrindus* aiškinama, kaip įtariamojo (kaltinamojo) teisė žinoti, kas ir kuo konkrečiai jį kaltina, remdamasis kokiais faktais ar duomenimis jį kaltina bei kaip teisė užduoti kaltintojui klausimus.

Savo sprendimuose Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau vadinama – EŽTT) ne kartą yra konstatavęs teisės žinoti įtarimo (kaltinimo) pagrindus svarbą. Pavyzdžiui, byloje *Dallos v. Hungary* [2] EŽTT pastebėjo, kad įtariamojo teisė žinoti įtarimo pagrindus yra viena iš esminių teisių baudžiamajame procese, nes nuo įtarimo pareiškimo momento byloje fiksuojami faktai ir pagrindai, kuriais grindžiamas įtarimas (kaltinimas) ir kurie nulemia asmens teisinės procesinės padėties pokyčius.

Indijos generalinis advokatas (General Attorney) pareiškė, kad įtariamojo teisė žinoti apie įtarimą tiek svarbi, kiek bet kuriam žmogui būtų svarbus gurkšnis gėlo vandens ar tyro oro. Tokia teisė turėtų būti iškelta iki konstitucinių vertybių lygio ir įtraukta į Konstituciją, kaip viena iš pagrindinių įtariamojo teisių [3].

Mes manome, kad visos įtariamajam (kaltinamajam) suteiktos teisės yra labai svarbios ir lygiavertės. Viena teisė papildo ar padeda efektyviau įgyvendinti kitą: atsisakius bet kurios suteiktos teisės, baudžiamajame procese bus pažeistas trapus „jėgų“ balansas, įtariamasis taps dar silpnesnis procesiškai. Tad labai svarbu ne konkrečią teisę deklaruoti, o galimybę ją įgyvendinti. Įtariamojo teisių įtraukimas į Konstituciją neišspręs visų praktinių ir teorinių problemų. Įstatyminis teisių deklavimas, nepagrįstas tiesioginio įgyvendinimo mechanizmu, lieka tuščias formalumas. Konstitucijoje turi būti įtvirtinta esminė teisė (netgi jos idėja); atskirų jos sudedamųjų elementų aiškinimas priklauso teisės doktrinai.

Lietuvos baudžiamajame procese įtariamojo teisė žinoti, kurios nusikalstamos veikos padarymu jis įtariamasis, įgyvendinama taikant LR BPK 187 straipsnį, reglamentuojantį pranešimo apie įtarimą įteikimo tvarką. Procesiniu įtarimo pareiškimo pagrindu laikomas duomenų apie tai, jog konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką, pakankamumas. Atkreiptinas dėmesys, kad procesiniame įstatyme trūksta vertinamųjų požymių „duomenų pakankamumui“ apibūdinti, nėra nurodyti kriterijai, kuriais remdamasis pareigūnas gali priimti atitinkamą sprendimą. Reikalavimų įtarimui teisinio įtvirtinimo nebuvimas nulemia, jog praktiniame darbe pasitaiko įtariamojo teisės žinoti, kuo jis įtariamasis, pažeidimų: pavyzdžiui, nenurodomas kaltės laipsnis arba motyvai [4; 5]. Mūsų manymu, duomenų, leidžiančių manyti, jog konkretus asmuo galėjo padaryti nusikalstamą veiką, pakankamumas turėtų būti suprantamas kaip visuma faktų, patvirtintų tyrimo veiksmis ar kitais teisėtais įstatyme numatytais būdais, kuriuos įvertinęs tyrėjas galėtų kelti pagrįstas prielaidas dėl galimo konkretaus asmens nusikalstamos veikos padarymo. Tai turi būti tokie duomenys, kad net ne tyrėjui juos įvertinus susidarytų nuomonė dėl galimo asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką. Teoriškai vertinant duomenų pakankamumą, mūsų manymu, reikėtų vadovautis įrodymų teorijoje taikomomis sąvokomis „įrodinėjimo ribos“, „įrodinėjimo dalykas“.

Kita vertus, informacija apie įtarimą ir jo esmę turi būti *konkretni* ir *detali*. Konkretumas ir detalumas nereiškia, kad įtariamajam turi būti atskleisti visi be išimties ikiteisminio tyrimo duomenys, tačiau suteikiama informacija apie įtarimą savo turiniu turi būti išsami ir konkreti.

Jau minėtoje *Dallos v. Hungary* byloje [2] EŽTT pabrėžė, kad informuojant įtariamąjį apie įtarimo (kaltinimo) pagrindus, negalima apsiriboti vien tiktai baudžiamųjų įstatymų, kuriuos pažeidęs asmuo įtariamasis (kaltinamas), išvardijimu. Šiuo atveju taip pat būtina išaiškinti įtariamajam šių teisės aktų esmę ir juose įtvirtintas taisykles. Byloje *Pélissier and Sassi v. France* [6] EŽTT pastebėjo, kad įtarimo (kaltinimo) pagrindų išsamus išaiškinimas yra sąžiningo baudžiamojo proceso prielaida.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija šiuo klausimu yra aiški: „teisėjų kolegija daro išvadą, kad nuteistosios teisė į gynybą buvo varžoma proceso metu pakankamai konkrečiai nesuformuluojant nei įtarimo, nei

kaltinimo“ [7]. Pavyzdžiui, įtariamajam svarbu žinoti, ar jis įtariamasis nužudymu sunkinančiomis aplinkybėmis, ar įtariamasis nekvalifikuotu nužudymu.

Įtarimas turėtų būti pareiškiamas tokiu būdu, kad įtariamasis suprastų jo esmę ir galėtų iškelti gynybos versiją.

Atkreiptinas dėmesys, kad nei tarptautinėje praktikoje, nei Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje nėra aptarta, kaip išsamiai asmuo turi būti informuojamas apie įtarimo pagrindus. Yra laikomasi bendrosios taisyklės, kad asmeniui, įtariamam nusikalstamos veikos padarymu, suteikiama esminė informacija, leidžianti susidaryti bendrą vaizdą apie asmens procesinės padėties pokyčius. Pavyzdžiui, pranešama, kokio nusikaltimo padarymu asmuo įtariamasis, nurodant BK straipsnį, pagrindines aplinkybes, kuriose atsispindi nusikaltimo objektyvioji pusė, informuojama apie nusikaltimo padarymo būdą, pasekmes.

Žinoma, pateikiamos informacijos turinys gali skirtis. Tai reiškia, kad informacija, pateikiama įtariamajam tyrimo pradžioje, gali būti glaustesnė (mažiau informatyvi) nei tyrimo pabaigoje, pavyzdžiui, informuojama tik apie įtarimo faktus ir pagrindus.

Praktiškai faktas, jog įtariamasis informuotas apie įtarimą ir jį suprato, patvirtinamas įtariamojo parašu. Tačiau įtariamojo parašas neturi tapti formalumu. Autorės atlikto tyrimo duomenys rodo: 47,14 proc. apklaustų nuteistųjų teigia, kad tyrėjas, pranešęs apie įtarimą, net nemėgino įsitikinti, ar įtariamasis adekvačiai suprato įtarimo esmę; 43,21 proc. teigia priešingai.

Įvertinę susiklosčiusią padėtį praktiniame darbe, manome, kad būtina įtarimo pareiškimo procesinė kontrolė. Manytume, jog geriausiai šią funkciją galėtų atlikti įtariamojo gynėjas, kurio dalyvavimas turėtų dvigubą paskirtį: 1) jis išaiškintų ginamajam visas galimas įtarimo pareiškimo pasekmes; 2) gynėjo dalyvavimas garantuotų procesinio įtarimo pareiškimo procedūros teisėtumą bei objektyvumą; įtarimo esmės bei įtariamojo teisių išaiškinimas nustotų būti procesiniu formalumu ir taptų realia teisė į gynybą garantija.

Manome, jog teisės būti informuotam apie įtarimą svarbiu praktinio įgyvendinimo aspektu laikomas ir informacijos apie įtarimą pateikimo momentas tiesioginiam adresatui (įtariamajam). Šiuo atveju įtarimo pateikimo momentas, vertinant teisės į gynybą požiūriu, yra labai svarbus. Nes, kol nepareikštas įtarimas, asmuo negali visiškai įgyvendinti savo teisių ir efektyviai gintis (tuo metu duomenys, įrodantys jo galimą kaltumą, renkami toliau); tyrėjas įtarimo pareiškimo momentą parenka sau palankiu metu, bet neatsižvelgia į konkretaus asmens interesus. Tad baudžiamajame procese labai svarbu garantuoti, jog įtariamasis asmuo kiek įmanoma greičiau būtų informuojamas apie įtarimo esmę ir pagrindus. Vis dėlto praktikoje gana dažnai pasitaiko atvejų, kai, esant pakankamai duomenų dėl konkretaus asmens nusikalstamos veikos, pranešimas apie įtarimą nėra pareiškiamas. Tai ypač dažnai būna tiriant finansines bylas. Dažni atvejai, kai ikiteisminio tyrimo pradžioje remiantis Valstybinės mokesčių inspekcijos pateikta medžiaga jau būna beveik pakankamai duomenų, ro-

dančių, kad įtariamasis yra arba įmonės, kurioje finansininko nėra, direktorius, arba įmonės finansininkas, tačiau, nors duomenų visiškai pakanka, įtariamaisiais tokie asmenys nėra pripažįstami. Vyksta ikiteisminis tyrimas, kuris praktiškai būna nukreiptas prieš įmonės direktorių ar finansininką, tačiau, jie neturi įtariamojo statuso, todėl negali dalyvauti ikiteisminio tyrimo veiksmuose, o pranešimai apie įtarimą minėtiems asmenims dažniausiai įteikiami tą pačią dieną, kai paskelbiama, kad ikiteisminis tyrimas baigtas [8; 9; 10]. Kita vertus, nagrinėjant šias bylas buvo atskleisti ir kiti ikiteisminio tyrimo pareigūnų pažeidimai. Baudžiamosiose bylose būna atvejų, kai, turint pakankamai duomenų apie asmenų kaltumą, jie apklausiami kaip liudytojai, ir tik vėliau jiems pareiškiamas įtarimas. Taip grubiai nepaisoma draudimo versti asmenį duoti parodymus prieš save patį [11; 12].

2. TEISĖ BŪTI INFORMUOTAM APIE SULAIKYMO PAGRINDUS IR MOTYVUS

Antrasis teisės būti informuotam aspektas – *žinojimas apie sulaikymo* (arba suėmimo) pagrindus bei motyvus. Taip įtariamajam (kaltinamajam) suteikiama galimybė greitai imtis apsaugos priemonių, t.y. gintis, jei jis mano, jog sulaikymo (suėmimo) pagrindai neteisėti ar jų nėra [13]. Pagrindiniuose tarptautiniuose dokumentuose (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau vadinama – Konvencija) [14] bei Pilietinių ir politinių teisių pakte (toliau vadinama – Paktas) [15]) nurodomi beveik tapatūs pranešimai apie sulaikymą (svarbiausia, jog asmuo turi būti detalai, greitai ir jam suprantama kalba informuotas apie sulaikymo ar kaltinimo pagrindimo faktus) reikalavimai, bet skirtingai vertinamas momentas, kada asmuo turi būti informuotas. Remiantis Konvencijos 5.2 straipsniu apie sulaikymo (arba įtarimo) motyvus asmuo turi būti informuotas kuo greičiau. Pakto 9.2 straipsnis įpareigoja pareigūnus apie sulaikymo pagrindimo faktus informuoti asmenį jį sulaikant, apie įtarimo pagrindimo faktus – kuo greičiau tokiems faktams paaiškėjus. Tačiau terminas „kuo greičiau“ nėra konkretizuojamas. Tai paliekama valstybių nacionalinės teisės reguliavimo sričiai.

Atkreiptinas dėmesys, kad terminas „kuo greičiau“ apima reikalavimą informuoti asmenį apie sulaikymo motyvus ir pagrindus jį sulaikant. Praktiškai taikant šį imperatyvą galimos kai kurios išimtys: tai yra tokie atvejai, kai neišvengiama atidėlioti informuoti asmenį, pavyzdžiui, tol, kol bus surastas vertėjas. Panašios nuomonės laikosi ir EŽTT, teigdamas, kad <...> kelių valandų intervalas tarp sulaikymo ir apklausos <...> negali būti traktuojamas kaip Konvencijos 5.2 straipsnio pažeidimas <...> [16].

Pažymėtina, kad šiuolaikinėje Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje taip pat, kaip ir kai kuriose užsienio šalyse (pvz., Vokietija, Prancūzija), nekonkretizuojamas pranešimo apie sulaikymo pagrindus momentas. BPK 128 straipsnis įpareigoja tyrėjus informuoti tik sulaikytojo (ar suimtojo) šeimos narius ar artimus giminaičius. Dažniausiai jie informuojami gerokai po sulaikymo ar

suėmimo. Tačiau procesinis įstatymas nenumato, kada ir kokia tvarka turi būti informuojamas sulaikomas asmuo. Paprastai praktikoje sulaikomas asmuo informuojamas nuo procesinio sulaikymo momento, kai pasirašytinai supažindinamas su sulaikymo protokolu. Manytina, kad apie sulaikymo pagrindus bei motyvus asmuo turi būti informuojamas jį sulaikant, tai yra nuo *faktinio* sulaikymo. Nuo procesinio sulaikymo momento sulaikytasis, kuris tampa įtariamuoju [17, 21 straipsnis], turi būti informuojamas apie jam BPK suteiktas teises

3. TEISĖ BŪTI INFORMUOTAM APIE PROCESINIAME ĮSTATYME SUTEIKTAS TEISES

Siekiant efektyviai įgyvendinti teisę į gynybą ikiteisminiame tyrime būtina ne tik informuoti asmenį apie įtarimo ar sulaikymo pagrindus, bet *supažindinti jį su įstatymo suteiktomis teisėmis bei jų praktinio įgyvendinimo galimybėmis*. Taip būtų įgyvendinama įtariamąjo teisė būti informuotam apie įstatymo jam suteiktas teises.

Baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta tyrėjų pareiga informuoti įtariamąjį apie visas jam įstatymo suteiktas teises [17, 45 straipsnis], tačiau praktiniame darbe pastebimos kitokios tendencijos.

Palyginimui norėtumėm pateikti atlikto tyrimo duomenis, parodančius kaip įtariamąjo teisės būti supažindintam su įstatymo suteiktomis teisėmis įgyvendinamos Lietuvos baudžiamajame procese. 47,44 proc. apklaustųjų pareigūnų (tyrėjų) teigimu, jie visada informuoja įtariamąjį apie jam suteiktas teises. 30,77 proc. tyrėjų išvardija, jų manymu, svarbias teises. 2 respondentai nurodė, kad įtariamąjį apie jo teises informuoja retkarčiais, ir 1 asmuo, jog – niekada. 39,74 proc. pareigūnų teigimu, būtina informuoti įtariamąjį apie kiekvieną struktūrinį teisės į gynybą elementą, 3,85 proc., kad – ne; 20,51 proc. mano, kad tai gynėjų pareiga; 37,18 proc. teigia, jog būtina, jei to pageidauja pats įtariamasis. Šių 37,18 proc. teisėsaugos pareigūnų nuomonę patvirtina ir nuteistieji, teigdami, kad „skęstančiojo gelbėjimas – paties skęstančiojo reikalas“.

Tačiau 25,36 proc. nuteistųjų teigia, kad tyrėjas formaliai paklausė, ar įtariamasis suprato paaiškinimą apie įstatymo suteiktas teises, bet nelaukė atsakymo; 45,71 proc. nuteistųjų teigia, kad jiems nebuvo išvardytos įstatymo suteiktos teisės bei jų įgyvendinimo galimybės.

Remiantis dalyvavusių tyrime nuteistųjų respondentų atsakymais į klausimą, kokios konkrečios teisės jiems yra išaiškinamos, o kokios – ne, galima daryti išvadą, kad pareigūnai išaiškina, jų nuomone, svarbiausias įtariamąjo teises. Štai teisė turėti gynėją buvo išaiškinta 58,57 proc. apklaustųjų nuteistųjų; teisė naudotis nemokama gynėjo pagalba – 55,71 proc.; apskundimo teisė – 47,5 proc.; teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis – 44,64 proc.; teisė atsisakyti gynėjo – 36,07 proc. Tuo tarpu teisė į kvalifikuotą nemokamą lingvistinę pagalbą buvo išaiškinta 23,93 proc. apklaustųjų respondentų; teisė tylėti – 27,86 proc.; nušalinimo

teisė – 28,57 proc.; teisė pateikti duomenis – 31,79 proc.; teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams – 35,71 proc.. Pačiomis nereikšmingiausiomis teisėmis, apklaustųjų pareigūnų manymu, laikomos teisė į nekalto prezumpciją (6,07 proc.) bei teisė įgyvendinti ekspertinio tyrimo galimybes (9,29 proc.). Kita vertus, 12,14 proc. apklaustųjų nuteistųjų mano, jog jų teisė į gynybą buvo visiškai įgyvendinta nepaisant formalios teisės ir jų įgyvendinimo galimybių išaiškinimo arba net neišaiškinimo, taip pat gynėjo nedalyvavimo procese. Dauguma jų pagrindiniu teisės į gynybą elementu ir įgyvendinimo garantu laiko įtariamąjo asmens informavimą apie teisę į kvalifikuotą teisinę pagalbą, o būtent – teisę turėti gynėją.

Siekdama pagerinti įtariamųjų teisės būti supažindintiems su įstatymo suteiktomis teisėmis įgyvendinimą Europos Bendrijų Komisija Europos Sąjungos valstybėms narėms pateikė pasiūlymą dėl tam tikrų procesinių teisių baudžiamosiose bylose visoje Europos Sąjungoje [18]. Jame siūloma gerinti įtariamųjų ir kaltinamųjų teisinę padėtį baudžiamajame procese skiriant ypatingą dėmesį įtariamiesiems (kaltinamiesiems), negalintiems suprasti proceso ir sekti jo eigos. Kai įtariamąjo asmens potencialiai silpnesnė pozicija dėl jo amžiaus, protinės, fizinės ar emocinės būsenos, jėgos persvara gali būti baudžiamąjį kaltinimą palaikančiųjų, teisės aktų įgyvendinimą užtikrinančiųjų ar teismo institucijų pusėje. Dėl šios priežasties nurodytos institucijos turėtų žinoti apie galimą pažeidžiamumą ir imtis atitinkamų veiksmų, kad tokia pusiausvyra būtų atkurta. Taigi manome, jog specialių taisyklių nustatymas pagerintų šių asmenų poziciją.

Sutinkame su pasiūlymu, kad, siekiant efektyviai įgyvendinti teisę į gynybą, įtariamajam asmeniui turėtų būti įteikiamas išverstas į visas oficialias Europos Sąjungos kalbas *standartinis teisių laiškas*, ir jame nurodytos bendrosios (pagrindinės) įtariamųjų (kaltinamųjų) teisės. Įtariamąjį (kaltinamąjį) raštu informavus apie jo teises ir galimybes jas įgyvendinti, taip pat priemonės, pagerinančias proceso teisingumą, būtų užtikrinta, kad kiekvienas asmuo, įtariamasis (kaltinamas) nusikalstamos veikos padarymu, žinotų savo teises. Manytina, kad teisių laiško įtariamajam (kaltinamajam) įteikimas raštu turėtų privalumų: 1) palengvintų reikalavimo, jog tyrėjai informuotų įtariamąjį (kaltinamąjį) apie jo teises bei procesinę padėtį, jų praktinį įgyvendinimą; 2) dažnai dėl to, kad įtarimo pareiškimo (ar sulaikymo) momentu asmuo būna susijaudinęs ar dėl kitų priežasčių jo atmintyje neužsifiksuoja tyrėjo formaliai (neišaiškinus jų turinio) išvardytos teisės. Rašytinis teisių laiškas nuolatos padėtų įtariamajam prisiminti (ar pasitikslinti), kokios jo teisės ir ko gali reikalauti iš tyrėjų. Aišku, teisių laiško turinio konkretizavimas priklauso nuo valstybės nacionalinės teisinės sistemos.

Atkreiptinas dėmesys, kad JAV baudžiamajame procese numatyta procesinė tvarka, kai sulaikomas asmuo informuojamas apie sulaikymo pagrindus bei jam perskaitomos jo procesinės teisės. Standartinio teisių laiško procesiniu atsiradimo pagrindu tapo teismo sprendimas garsiojoje Mirandos byloje [19]. Šiame

sprendime įtvirtinta įtariamojo teisė nuo sulaikymo momento ar atsiradus kaltės požymiams būti informuotam apie jo teisę tylėti, taip pat apie tai, kad bet kuri suteikta informacija bus panaudota prieš jį, jog jis turi teisę į advokatą ir kt. Bet, mūsų manymu, verbalinis perdavimas turi vieną esminį trūkumą palyginti su rašytiniu. T.y. būtina garantuoti, kad dalyvautų vertėjas, kai teisių laiškas paskelbiamas sulaikytam asmeniui, nesuprantančiam proceso kalbos. Nes faktinio sulaikymo momentu beveik neįmanoma užtikrinti, kad dalyvautų vertėjas. Jei sulaikomas asmuo, nemokantis tos valstybės kalbos ar turintis tik kalbos pagrindus, žodinis teisių išvardijimas nėra naudingas. Rašytinis variantas, kuris būtų išverstas į pagrindines Europos Sąjungos kalbas, garantuotų, kad anksčiau ir efektyviau būtų įgyvendinta teisė į gynybą. Faktinis ir procesinis sulaikymo momentai ne visada sutampa (dažniausiai, nesutampa), todėl asmenį sulaikant, mūsų manymu, pakaktų jam išaiškinti, kodėl ir kuo remiantis jis yra sulaikomas. O kai sulaikytasis įgis konkretų procesinį statusą, išaiškinti įstatymo suteiktas teises.

Pažymėtina, kad EŽTT įstatymo suteiktų teisių aiškinimą taip pat sieja su konkrečiu procesinio statuso įgijimu. Pavyzdžiui, byloje *X v. Federal Republic of Germany* [20] EŽTT pažymėjo, kad sulaikytajam asmeniui turi būti nedelsiant pranešta, kuo jis įtariamas ir kokiomis teisėmis gali naudotis baudžiamajame procese. EŽTT teigimu, tam pritaria ir straipsnio autorė, asmenį informavus galima įgyvendinti du pagrindinius tikslus: 1) suteikta informacija padeda įtariamajam suvokti sulaikymo motyvus ir pagrindus, bei patikrinti (įvertinti ar įsitikinti) ar sulaikytas teisėtai; 2) sudaro galimybes pasirengti gynybai. Svarbu tikslai, kad asmuo būtų informuojamas laiku, išsamiai ir jam suprantamais žodžiais.

4. TEISĖ SUSISIEKTI SU IŠORINIU PASAULIU

Minėto Europos Bendrijų Komisijos pasiūlymo analizė leidžia daryti išvadą, jog teisė būti informuotam apima dar vieną struktūrinį elementą, t.y. *teisę susisiekti su išoriniu pasauliu*. Teisė bendrauti su išoriniu pasauliu suteikiama sulaikytam ir gali būti suprantama dviem aspektais.

Pirma, teisė bendrauti su išoriniu pasauliu suprantama kaip įtariamojo teisė neatidėliojant informuoti šeimą (arba šeimos nariais laikomus asmenis) ir darbdavius apie sulaikymą (suėmimą). Reikėtų numatyti vienintelę išimtį – BPK suformuluoti nuostatą, kad informacijos paskleidimas nesutrukdytų procesui. Manome, kad prokuroras turėtų spręsti, kaip detalai galima informuoti šeimą arba šeimos nariais laikomus asmenis apie, pavyzdžiui, sulaikymą.

Antra, jei asmuo įtariamuoju tapo užsienio valstybėje, jam turi būti suteikta teisė apie sulaikymą (suėmimą) informuoti konsulinės tarnybas.

Suimto ar sulaikyto įtariamojo teisė susisiekti su šeimos nariais arba šeimos nariais laikomais asmenimis ar darbdaviu – viena iš teisės į gynybą efektyvaus įgyvendinimo sąlygų.

Dažnai asmuo, pakliuvęs į baudžiamąjį proceso veikimo sferą, patiria daugybę neigiamų socialinių, moralinių ir finansinių pasekmių, kurias vėliau būna labai sunku pašalinti. Todėl manome, jog realiai garantavus šią teisę galima būtų išvengti asmens teisių pažeidimų.

Manytina, jog teisė neatidėliojant informuoti šeimą (ar šeimos nariais laikomus asmenis) arba darbdavį suprantama kaip sulaikytojo asmens procesiniame įstatyme įtvirtinta procesinė teisė nuo įtarimo pareiškimo ar apie pradėtą ikiteisminį tyrimą sužinojimo, ar procesinio sulaikymo (arba suėmimo) paskyrimo momento nedelsiant raštu arba žodžiu informuoti šeimos narius ar jiems prilygstančius asmenis bei savo darbdavį apie teisinės padėties pokyčius, o tai padėtų sutvarkyti minėto asmens profesinį ar asmeninį gyvenimą.

Byloje *Kelly v. Jamaica*, note 11, pripažinus Konvencijos 9.3 straipsnio pažeidimą, kai pareiškėjas vieną mėnesį buvo suimtas, Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo: “<...> sunkinanti aplinkybė yra ta, jog visą šį laiką pareiškėjui buvo atsakyta realios teisinės pagalbos ir galimybės pasimatyti su šeima <...>, be to, <...> jam nebuvo suteiktas teisė išsakyti savo nuomonės dėl suėmimo teisėtumo bei komentuoti prokuroro argumentus<...>” [21].

Ši teisė tam tikru aspektu įtvirtinta ir Lietuvos BPK numatant, kad apie įtariamojo (kaltinamojo) sulaikymą (suėmimą) ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas privalo pranešti jo šeimos nariams. Tačiau nėra nurodytas terminas, per kurį įtariamojo šeimos nariai turi būti informuojami. Manome, kad geriausia būtų, jog įtariamajam būtų suteikta teisė pačiam spręsti apie pranešimo būtinumą su išlyga, jog informuoti galima tik šeimos narius (ar jiems prilygstančius asmenis) arba darbdavį nedelsiant po sulaikymo (suėmimo) paskelbimo momento.

IŠVADOS

Viską apibendrinus galima teigti, jog įtariamojo teisė būti informuotam, tai teisės į gynybą įgyvendinimo garantas. Tik turėdamas tikslią ir detalią informaciją apie savo procesinės padėties pokyčius ir esamą procesinę situaciją įtariamasis galės efektyviai apsaugoti savo teises ir teisėtus interesus bei tinkamai pasirengti gynybai.

Įtariamojo teisė būti informuotam baudžiamajame procese suprantama kaip *teisės – žinoti kuo įtariamas* (kaltinamas), *žinoti suėmimo* (arba sulaikymo) *pagrindus ir motyvus, būti informuotam apie įstatymo suteiktas teises, susisiekti su išoriniu pasauliu* – derinys. Lietuvos įstatymų leidėjas apsiribojo atskirų teisės būti informuotam struktūrinių elementų įtvirtinimu, bet neužtikrino pakankamo jų įgyvendinimo mechanizmo.

BPK įtvirtintas teisinio reguliavimo mechanizmas praktiniame darbe vertinamas labai formaliai: tokiu būdu pareigūnams, atliekantiems ikiteisminį tyrimą, užtenka išvardyti įtariamajam jo teises arba pranešti apie sulaikymą, nesigilinant, ar šis suprato vardijamų teisių arba sulaikymo pagrindų esmę. Todėl esamas teisinis

reguliuojamas iš dalies suponuojama galimus įtariamojo teisių pažeidimus.

Siekiant efektyviau įgyvendinti teisę būti informuotam, reikėtų:

1. Garantuoti, kad įtariamasis būtų kiek įmanoma greičiau informuotas apie įtariamojo esmę ir pagrindus.
2. Užtikrinti įtariamojo pareiškimo procesinę kontrolę BPK numatant gynėjo teisę į procesą įstoti ne tik nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos, bet ir nuo įtariamojo pareiškimo momento. Taip gynėjas galėtų išaiškinti ginamajam visas galimas įtariamojo pareiškimo pasekmes, o įtariamojo esmės bei įtariamojo teisių išaiškinimas nustotų būti procesiniu formalumu ir taptų realia teisės į gynybą garantija.
3. Užtikrinti, kad įtariamajam bus įteiktas standartinis teisių laiškas.
4. Užtikrinti įtariamajam galimybę susisiekti su išoriniu pasauliu, suteikiant teisę pačiam spręsti apie pranešimo būtinumą su išlyga, jog informuoti galima tik šeimos narius (ar jiems prilygtančius asmenis) arba darbdavį nedelsiant po sulaikymo (suėmimo) paskelbimo momento.

LITERATŪRA

1. Gušauskienė, M. Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos. Doktoro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S).
2. Dallos v. Hungary, no.29082/95, 1.3.2001, § 47.
3. <[www.europol.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/COM/COM_COM\(2004\)0328_/COM_COM\(2004\)0328_It.pdf](http://www.europol.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/COM/COM_COM(2004)0328_/COM_COM(2004)0328_It.pdf)> [žiūrėta 2006-11-20].
4. Administracinė byla Nr. 8602/2002. Teismo nutartis 2002 balandžio 25 d. <www.lvat.lt> [žiūrėta 2005-04-12].
5. Baudžiamoji byla Nr. 1-53-02/04. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos archyvo byla.
6. Pélissier and Sassi v. France, no.25444/94, 25.3.1999, § 51, ECHR 1999-II.
7. Kasacinė baudžiamoji byla Nr. 2K-390/2005. S – 1.2.27; 2.1.2.11; 2.1.2.12 <<http://www.lat.litlex.lt>> [žiūrėta 2006-05-10].
8. Baudžiamoji byla Nr. TI-629-16/04. Kauno m. apylinkės prokuratūros archyvo byla.
9. Baudžiamoji byla Nr. 1-419-11/04. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos archyvo byla.
10. Baudžiamoji byla Nr.1¹-161-01/04. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos archyvo byla.
11. Baudžiamoji byla Nr. S-1-309-10/04. Rokiškio raj. PK archyvo byla.
12. Baudžiamoji byla Nr. 1-149-02/04. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos archyvo byla.
13. Pradel, J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius. Eugrimas, 2001.
14. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016; 2001, Nr. 17.
15. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288.
16. Fox, Campbell and Hartley, (18/1989/178/234-236), 30 August 1990, para. 42.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
18. <<http://www.eu-china-humanrights.org/seminars/ds0406.php>> [žiūrėta 2006-12-21].
19. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas byloje Miranda c. Arizona. 384 US 436, 479. 1966 <www.law.cornell.edu/supct/cases/384us436.htm> [žiūrėta 2007-05-10].
20. X v. Federal Republic of Germany, (8098/77), 13 December 1978, 16 DR 111 at 114 <<http://www.amnestyusa.org/Fair-Trials-Manual/21-Right-to-be-informed-immediately-of-the-reasons-for-arrest-or-detention/page.do?id=1104722&n1=3&n2=35&n3=843#1>> [žiūrėta 2008-04-04].
21. byla Kelly v. Jamaica <<http://www.eu-china-humanrights.org/seminars/ds0406.php>> [žiūrėta 2007-05-10].

THE SUSPECT'S RIGHT TO BE INFORMED: THE THEORETICAL PREMISES AND THE POSSIBILITIES OF IMPLEMENTATION

Marina Gušauskienė *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The right to be informed is understood as a right of a suspect to be informed in a simple, non-technical language that he can understand, about social and procedural changes of his position in the criminal procedure. The analysis of the scholarly writings entitles to conclude that the right to be informed is the foundation of the right to defense.

In general, knowledge of particular facts entitles any participant of the criminal procedure to choose his position or tactics. The function of the defense determines the necessity of the suspect to know about any charges against him and his rights in the criminal procedure. It is only possible to defend oneself if the source of danger is known.

The author of the present article seeks to analyze the structure of the right to be informed. The concept of the right to be informed is not studied in this article. The author considers that the right to be informed is understood as a combination of a right to know the essence of the suspicion, the right to know the grounds and motives of arrest and of the right to maintain a relationship with the outside world.

The methods and purposes of investigation have been determined by the nature of the problems. The author has identified some problems of the practical implementation of the right to be informed on the basis of a survey, which was conducted by mail. The article discusses the results of the survey. The five groups of respondents which participated in the survey were the officers of the pretrial investigation, prosecutors, judges, solicitors and victims. There were two questionnaires, one of which was filled by the officers of pre-trial investigation, prosecutors, judges and advocates, another was filled by those accused of criminal conduct. The questionnaires were sent and the replies were obtained from 464 respondents (300 filled in questionnaires were received from the accused; 50 - from the investigators, 30 - from the solicitors, 48 - from the prosecutors and 33 - from the judges).

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Procedure Law, lecturer, doctor.

The main purpose of the investigation was to determine the theoretical and practical perception of the suspected person's right to defense, the legal regulation and its relation with the actual practical realization of the right to defense in the course of the pretrial investigation.

The majority of the surveyed accused were the people with several previous convictions regardless of the level of danger of the effected criminal deed; the majority of the law enforcement officers were the people possessing not less than three years of the legal service in these institutions.

Keywords: the right towards being informed, suspect person, the right towards defense, the pretrial investigation, criminal process